

«Estudi paremiològic del *Tirant lo Blanch*»

Eduard Baile López
Universitat d'Alacant
ebaile@ua.es

1. Introducció

L'estudi paremiològic dels clàssics medievals en llengua catalana és una tasca necessària en tant que ens ajuda a comprendre'n millor el sentit i a conèixer-ne els trets lingüístics amb major profunditat. En aquest sentit, el *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell, com a obra cabdal no només de la nostra literatura sinó del conjunt romànic, és una font bàsica i indispensable per a l'anàlisi de la paremiologia medieval i per a l'aprofundiment en la interpretació dels texts antics.

El present article arreplega, en ordre de lectura, les *parèmies* i les *marques d'inserció* contingudes en el *Tirant lo Blanch*. Així mateix, el nostre treball mira de copsar la freqüència d'aparició de dites parèmies al llarg de la novel·la, ço és, de comprovar si n'hi ha una distribució equilibrada o si, pel contrari, n'hi ha una d'irregular; en aquesta línia, mentre que l'equilibri en l'ús de parèmies ha estat entès com un índex fiable de la unitat d'autor o, si més no, d'un Joanot Martorell com a autor inicial i únic amb revisió posterior d'altres mans —però no de coautoria—, la presència de fragments amb un ús reduït de parèmies ha estat relacionada amb la intervenció de dos autors amb sensibilitats diferents —tòpicament, un Martorell popularitzant en contrast amb un Martí Joan de Galba suposadament menys coneixedor de la llengua no literària.

2. Objectius

- a) Com a objectiu primari: obtenir la recopilació total de les parèmies i de les marques d'inserció contingudes en el *Tirant lo Blanch*.

- b) Com a objectiu secundari: determinar el grau de freqüència d'ús de parèmies al llarg de la novel·la i deduir-ne, en conseqüència, si la fraseologia és constant —indici d'unitat d'autor— o si, pel contrari, hi ha desequilibris segons el fragment —intervenció d'un Galba poc popularitzant en contrast amb un Martorell atret per la paremiologia.

3. Estat de la qüestió

Diversos autors han estudiat les parèmies tirantianes però, fins ara, cap no n'havia aportat una recopilació definitiva. En volem destacar aquestes quatre aportacions que tot seguit descriurem breument:

- a) Leguiel, en *Tirant lo Blanch. Aphorismes et proverbes* (publicat en la *Revue Catalane*, 75 i 76 el 1913), aplega 141 parèmies distribuïdes segons els 4 volums de l'edició Aguiló del *Tirant*: 25 en el primer, 40 en el segon, 53 en el tercer i 23 en el quart (GUÍA 1995: 130).
- b) MOLL 1934 localitza un total de 45 parèmies i apunta la idea que la part atribuïble a Galba, a qui atribueix l'autoria del *Tirant* a partir del capítol 325, en manca clarament: en contrast amb un Martorell amb bona oïda per a la paremiologia, Galba està més lluny de dominar el llenguatge popular. L'estudiós balear és, a més a més, el primer a parlar del que després s'ha denominat marques d'inserció.

- c) ESCRIVÀ 1992 localitza 110 parèmies tot fent-ne una estructuració temàtica i traslladant la idea de l'absència creixent de parèmies del capítol 325 (MOLL: 1934) al 350.
- d) GUIA 1995 fa un repàs de totes les aportacions prèvies, i hi afig complementàriament algunes parèmies trobades per ell mateix al temps que n'assenyala d'altres provinents de texts medievals més o menys coetanis. Finalment, estableix que el conjunt de parèmies localitzades entre tots els articles deu girar al voltant de les 200.

4. Metodologia¹

- 1) Hem cercat tota parèmia inclosa en l'obra de Martorell a partir de les concordances lèxiques² obtingudes sobre un text-base del *Tirant lo Blanch* (MARTORELL: 2004). Per parèmia, del grec PAROIMIA 'instrucció', entenem qualsevol manifestació fraseològica representable a través de conceptes com ara refrany, proverbi, adagi, sentència, axioma, màxima, aforisme o dita, és a dir, prenem el mot con una mena de calaix de sastre que engloba tots aquests termes.³
- 2) De la mateixa manera que amb les parèmies, hem fet una recerca exhaustiva de les marques d'inserció en el *Tirant* tot resseguint-ne les concordances lèxiques. Les marques d'inserció poden ser definides com l'aïna discursiva emprada per Martorell per tal d'introduir les respectives parèmies.

¹ Per a qüestions conceptuals, hem tingut en compte CONCA 1997.

² Les concordances s'han obtingut mitjançant el programa Oxford University Computing Service (OCP).

³ No hem assumit el concepte d'apoteigma perquè aquest és relacionat habitualment amb frases conegudes de personatges famosos, i ací preteníem més d'incidir en el caràcter popularitzant de la paremiologia.

- 3) Finalment, hem analitzat la freqüència d'aparició de les parèmies al llarg de la novel·la per veure si n'hi ha una distribució regular o si, tanmateix, hi ha parts que en manquen ostensiblement. En aquest sentit, aprofitem per observar si són certes les sospites, a hores d'ara en franca decadència, d'una part martorelliana caracteritzada per l'ús abundant de parèmies, i d'una altra a càrrec de Galba amb disminució de tal recurs.

5. Recull paremiològic

Citem ací les parèmies trobades en el *Tirant lo Blanch* tot indicant entre parèntesi el capítol en què s'inclouen. A més a més, tot seguit hi assenyallem també si la parèmia ha estat prèviament localitzada i per quin autor: per Leguiel,⁴ per MOLL 1934, per MOLL 1992, per CASANOVA 1994⁵ o per GUIA 1995.⁶

- *Amor de luny e fum d'estopa tot és hu* (capítol IV; localitzada per MOLL i per ESCRIVÀ)
- *Què val al moro la crisma si no coneix la sua error?* (IV; MOLL, ESCRIVÀ)
- *En tal punt estich com lo treballat mariner que, fallint-li aquell port a hon sperança de repòs presumia* (VI)
- *Més val al rey mort soptada que no ésser rey envergonyit* (XV)
- *Lla on no ha erra no fretura demanar perdó* (XIX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Totes les coses estan bé en boca de dona* (XXI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Per natura caça ca* (XXII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *En les guerres més val abtesa que fortalesa* (XXIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Cascú deu fer sforç per bé a fer* (XXIII)
- *Més val al cavaller bona mort que mala e penosa vida* (XXIII)
- *Pijor havia de ésser la recruada que no la malaltia* (XXVII; CASANOVA)
- *Val més viure simplament que ésser obliguat en alguna cosa* (XXXVI)
- *Car negun cavaller, rey d'armes, eraut o porsavant que done consell no pot ésser jutge* (LXIII)
- *Lo teu stat, linatge e condició no és suficient per a descalçar-li lo tapí esquerre* (LXVII)
- *Tant val a l'hom ésser loat de mals hòmens com ésser loat de males coses* (LXVII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *La ventura cascú la's procura* (LXVII; MOLL, ESCRIVÀ)

⁴ Les referències a Leguiel, donat que no hi hem tingut un accés directe sinó un d'indirecte a través de GUIA 1995, són una mica deficientes: Guia en cita força parèmies però no n'esmenta totes de manera que és possible que unes quantes que no donem com a localitzades per aquest estudiós francès, ho estiguen de debò.

⁵ Treball no citat en l'apartat «Estat de la qüestió» perquè no té la paremiologia tirantiana com a objecte d'estudi sinó que tan sols en dóna referència en el context d'una investigació sobre el lèxic popular.

⁶ Guia, més que una compilació paremiològica *per se*, fa un estat de la qüestió de manera que li hem de pressuposar per coneixedor de totes les parèmies incloses en treballs anteriors. Quan el citarem, doncs, ens referirem exclusivament a aquelles parèmies que, en algunes ocasions, ell assenyalava de nova localització al marge de les observades en treballs anteriors.

- *Ab mal e trebaill se guanya honor* (LXVIII)
- *Exiu d'un mal e donau en altre* (LXVIII)
- *No-s deu negú admirar de res que veja, car cascú ve ab sa fantasia* (LXVIII)
- *Del bo tria hom lo millor* (LXXI bis; LEGUIEL, ESCRIVÀ, CASANOVA)
- *Més té giny que no força* (LXXIII; GUIA)
- *Batailla a tota ultrança és fort e de mala digestió* (LXXIII)
- *Tot l'esforç de les dones és en la lengua* (LXXVI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Cascuna cosa ve en son temps* (LXXVIII)
- *A valentia de negú no y fretura dar testimonis* (LXXXI)
- *Moltes voltes se segueix que tal és loat de virtut que-n poseheix molt poca* (LXXXI)
- *Deixe-los aler per fer son dever* (LXXXI)
- *Com si tingués a fornir un castell qui spera ésser assetjat de enemichs* (XCVII)
- *Sóu tals com los àsens de Sòria, que van carreguats de or e menjen palla* (XCVIII; GUIA)
- *A veguades se segueixen coses en una hora que no s'esdevé en mil anys* (XCVIII)
- *Amau a qui us ama* (C)
- *Amor que prest és venguda, més prest és perduda* (C; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Mudant edat, muda's ventura* (C)
- *No seu en aqueix banc que vós dieu* (C; LEGUIEL)
- *Li donen sus hi mat* (C; LEGUIEL)
- *Amor que prest és venguda, més prest és perduda* (CI; ESCRIVÀ)
- *E la pròpia sanch no-s pot tornar aygua* (CIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *No façam de la concòrdia discòrdia e de la pau guerra* (CIII)
- *La mort és comuna a tots e prest és passada, qui dóna fi a tots los mals* (CVII bis)
- *Aquell és dit cavaller qui fa cavalleries, aquell és dit gentilom qui fa gentilees, aquell és noble qui fa nobleses* (CVII bis)
- *Més stime la honor e lo premi de nostre Senyor que tot lo tresor del món* (CVIII)
- *Los ulls són missatgers del cor* (CIX; ESCRIVÀ)
- *Là i va la lengua, hon lo cor dol* (CIX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Més val star sola que ab mala companyia* (CIX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Qui dóna a l'ase pitral e al grosser cabal, majorment que el tinga per marit, perd la glòria d'aquest món* (CIX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Qui primer és en temps, és primer en dret* (CX)
- *Yo tinch conill, qui és de major stima e deu preçehir al moltó, axí com la perdiu preçehix al conill, per què li deu ésser feta honor* (CX)
- *Bort no pot ni deu ésser admés a senyorejar regne negú* (CX)
- *Tot arbre bort deu ésser taillat e mes al foch* (CX; ESCRIVÀ)
- *A veguades les parets tenen orelles* (CX)
- *Molt parlar nou e molt gratar cou* (CX; LEGUIEL, MOLL, ESCRIVÀ)
- *Del mal que hom té por, de aquell hom se mor* (CX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *E més stime ésser monja o muller de çabater que haver aquest per marit* (CX)
- *Yo preguaré a Déu que vostra boca peccadora no vingua a pa exut!* (CXI; CASANOVA)
- *Moltes veguades se esdevé que no ha mal que no vingua per bé* (CXIII)
- *E là hon són molts de un ofici, tostemps s'i engendra enveja e mala voluntat* (CXIII)
- *La mundana glòria, a veguades, qui tota la vol tota la pert* (CXIII; ESCRIVÀ)
- *Ab la rahó de mon compare me'n vaig* (CXIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Stimaria més ésser martre que confessor* (CXVII; GUIA)

- *Dels bons deu hom triar lo millor* (CXIX; ESCRIVÀ)
- *Natural condició és a la natura humana amar* (CXIX)
- *Los cavallers jóvens llur delit és star entre les dames* (CXIX; LEGUIEL)
- *Ara stà la pedra en son loch* (CXIX)
- *Qui fa son poder de emitar al mestre de la sciència, no fa poch* (CXIX)
- *Lla on se fa foc, fum n'ha d'eixir* (CXXI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Que no s'ha d'obtenir ab força estranya, mas ab giny e sforç vostre ho deveu portar a fi* (CXXI; GUIA)
- *Quines coses són aqueixes tres que la guerra ha mester [...] gent, argent e forment* (CXXIII; ESCRIVÀ)
- *Los prechs temerosos moltes voltes són denegats* (CXXIII; ESCRIVÀ)
- *No es pertany a l'home savi respondre a paraules folles* (CXXIV; ESCRIVÀ)
- *La pena deu enseguir a aquells que la meriten* (CXXV)
- *No és novella cosa pagar los justs per los peccadors* (CXXV)
- *La guerra acompare yo a la malaltia del cors de l'home, que lo un dia stà bé e l'altre mal, lo un dia li fa mal lo cap e l'altre lo peu* (CXXV)
- *Axí és de les batailles, que lo un dia sereu vençedor e l'altre sereu vençut* (CXXV)
- *Més val morir bé que mal* (CXXV)
- *Mal vull al mal com ve en temps de bé, e molt pus mal com per ell pert lo bé* (CXXVI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Molt millor vos seria [...] morísseu amant honestat que vergonyosament viure* (CXXVII)
- *Les coses que per sola virtut de amor se obren, de major premi són dignes* (CXXIX)
- *Més valia morir bé que no mal* (CXXIX)
- *Més valen les obres de pietat e de virtut que no la ira de aquest món!* (CXXIX)
- *La ira foragita la pietat, e la pietat exalça la ira* (CXXX; ESCRIVÀ)
- *La majestat vostra no té par, com lo fènix, axí en dignitat com en virtuts* (CXXXII)
- *Ço que ha altri fa dormir a mi desperta* (CXXXII)
- *Qui bé stà, no-s cuyta moure e, qui séu en pla, no ha d'on caure* (CXXXII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Jamés se féu en lo món negun bon fet de armes si per amor no-s fes* (CXXXII)
- *No ha mal que no vinga per bé* (CXXXIII; ESCRIVÀ)
- *La virtut no porta ab si dolor com les coses són ben fetes* (CXXXVII)
- *Més vos valria la mort virtuosa que pobresa vergonyosa* (CXXXVII)
- *Tant com lo regne és pus noble més excel·lent e poderós, tant han major enveja los vehins que prop li stan de possehir aquella* (CXXXVIII)
- *Qui a molts serveix no serveix a negú* (CXXXVIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Lla hon és lo major perill és la major honor* (CXL)
- *La honor sia mia e lo profit sia de vosaltres* (CXL)
- *Cascú és causador de sos mals* (CXLI)
- *Guerra null temps no proceheix de amor, ne hoy no proceheix de amor ne de caritat* (CXLI)
- *Una deu ésser la fi de la vida e del treball* (CXLI)
- *Tostemps [els senyors] deuen ésser en guerra de enemich visible e invisible* (CXLI)
- *Més val tenir los vasalls richs que no lo fisch* (CXLI)
- *Lo príncep de rich regne no pot ésser pobre* (CXLI; ESCRIVÀ)
- *Amant crex lo amor* (CXLI; ESCRIVÀ)
- *No pot ésser regne més perillós o incert que senyorejar als qui no volen* (CXLI; ESCRIVÀ)
- *Negú acte violent pot ésser de llonga durada* (CXLI; ESCRIVÀ)
- *Descusa e no squinçes l'amistat antiga* (CXLI; CASANOVA)
- *Segons que ell és amich dels altres, axí los altres li seran amichs* (CXLI)

- *Ira en príncep és fort leja cosa* (CXLIII)
- *A qui diu falsies s'esdevé que no-l creu hom de les veritats* (CXLIII)
- *Grans veritats se ajusten ab poca falsia* (CXLIII)
- *Res no és més bell que príncep cast, ne més leig que príncep luxuriós* (CXLIII)
- *Bella enveja és al qui s'estima de virtut e no-n fretura perdre temps en enquerir d'altres antichs* (CXLIII)
- *Negú qui no stima la honor ne ha temor de vergonya no pot obrar ne viure virtuosament* (CXLIII)
- *Ja deu ésser reputat bo qui-s studia en fer bondats* (CXLIII)
- *La caritat porta tot treball* (CXLIII)
- *Amor venç totes coses* (CXLIII)
- *Qui vol part de la honor e glòria, rahó és que porte sa part dels pensaments e càrrechs* (CXLIII)
- *No consent la veritat ésser caillada* (CXLV)
- *Les coses de mal propòsit resten tostemps imperfetes* (CXLV; ESCRIVÀ)
- *Bé és presoner a qui presoners guarda* (CXLV; ESCRIVÀ)
- *En temps de guerra s'hi requiren armes, que en temps de pau no hi cal ballestes* (CXLVI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *No dóna qui ha, mas qui ho ha costumad* (CXLVI; ESCRIVÀ)
- *Amor és aquella qui eguala les voluntats e a l'indigne fa digne de ésser amat* (CXLVI)
- *Que quant hu no vol dos no-s discorden* (CXLVI; LEGUIEL, ESCRIVÀ, CASANOVA)
- *A la majestat vostra n'à pres axí com a sent Pere, que fogint per no morir en Roma, per la aparició tornà, coneixent son defalt mijançant voler d'altri* (CXLVI)
- *No és dona ni donzella no s'o tingua a gran glòria que sia amada de grans e de pochs* (CLI; LEGUIEL)
- *Segons canta lo capellà, sí respon l'ascolà* (CLI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *No ha res en lo món que sia més plasent a la dona que és lo amor de l'home* (CLI)
- *Qui oblida lo passat, oblida si mateix* (CLI; ESCRIVÀ, CASANOVA)
- *Qui mal vol hoyr, primer l'à de dir* (CLIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Lla hon era lo major, lo menor cessava* (CLIX)
- *Quant hom és segur, del dubte surt una bona esperança* (CLXI)
- *Amor no és procuradora de vergonya ni seu en banch de çabater* (CLXI)
- *Ama a qui deu amar* (CLXI)
- *Qui pare ha per jutge, segur va a plet* (CLXI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *La lengua bé parla e diu tot lo que vol* (CLXI; ESCRIVÀ)
- *Les làgremes són scampades a vegades ab rahó, a vegades ab engan* (CLXII)
- *Qui fa lo mal [...] rahó és que passe la pena* (CLXII; CASANOVA)
- *De mal principi no se'n pot seguir bona fi* (CLXII; ESCRIVÀ)
- *Qui no ha fe no pot donar fe* (CLII; CASANOVA)
- *Hun cavall té quatre peus e cau, ¿quant més hun home, que no-n té sinó dos?* (CLXIII)
- *Donar als mals perquè diguen bé, donar als bons perquè no diguen mal* (CLXIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *No vullau donar del cap per les parets* (CLXIII)
- *De dos mals lo menor se deu elegir* (CLXIII)
- *Hauet perduts los quexals en la guerra* (CLXIII)
- *La virtut ne-l poder no stà en riqueses, mas en ànimo virtuos e ginyós* (CLXIII)
- *Les coses que sens dificultat haver-se poden, l'estima de llur vàlua perden* (CLXX; ESCRIVÀ)
- *No és més secreta cosa en lo món com és lo cor de la donzella* (CLXXII)
- *La llengua raona lo contrari del que té en lo cor* (CLXXII; LEGUIEL)
- *En una capsia no pot cabre honor e delit* (CLXXII; LEGUIEL, ESCRIVÀ)
- *Les paraules dissimulades sens obra difamen l'ome* (CLXXII)

- *A vós no poran metre mostalla per jolivert* (CLXXII)
- *Quant en la roca veuràs / lo pas de la serpent, / de la dona sabràs / tot son enteniment* (CLXXII)
- *Hom no sab l'aucell / volant hon se posarà, / ni-s sa[b] del jove[nçell] / si bo o mal serà* (CLXXII)
- *Batalles noen, e cantar e sonar plaen* (CLXXII; ESCRIVÀ, CASANOVA)
- *La llengua és senyal de ço que lo cor desija* (CLXXVI; ESCRIVÀ)
- *És lo callar més propi que lo respondre* (CLXXVI; ESCRIVÀ, CASANOVA)
- *Aquests embaxadors vénen ab la malesa al davant e volrien fer son joch taula* (CLXXX)
- *Qui compta sens l'oste, dues voltes té a comptar* (CLXXX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *De mal principi bona fi no s'espera* (CLXXXIII; ESCRIVÀ)
- *Ardiment és cap e principi de totes virtuts* (CLXXXIII)
- *De bon fruyt ix bon fruyter, / e de virtuós cavaller juht verdader* (CLXXXVI; ESCRIVÀ)
- *La cosa, quant més se ama, més se desija amar* (CLXXXIX)
- *Les coses que en extrem són males, en algun temps o jamás no poden ésser bones* (CXC; ESCRIVÀ)
- *Treball perdut per no conéixer la falta* (CCI)
- *Qui mercé no ha, mercé no deu trobar* (CCIX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Lo donar [...] és principi d'amistat e de gran amor, e fa lo do pasent e graciós lo que prestament lo dóna* (CCXII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Aprés de peccar se segueix penedir* (CCXIII)
- *No sia de perdre la speranza, car Roma no-s pogué fer en hun dia* (CCXIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Qui és piados e puix se penit, no deu ésser piados dit* (CCXIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *No semblau sinó mossà d'hostal* (CCXV; LEGUIEL)
- *Huns són amichs de paraules e servexen de vent e, de açò aytal, fan semblant fins a la boca* (CCXVIII)
- *Yo sé traure de gata morta gatons vius* (CCXX)
- *No deu hom tant amar a altri que faça hom mal a si* (CCXXIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Temps hi à de comportar, y altre temps de riure e de plorar* (CCXXVI)
- *Com lo cel stà roig, senyal és de tempesta* (CCXXVII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Les paraules són senyals ab les quals nostres intencions se mostren* (CCXXVII; ESCRIVÀ)
- *Qui moltes n'erra i n'esdevé una, no pot dir totes sien errades* (CCXXVIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *A l'home que és mort, no li cal fer llonga esperança* (CCXXVIII; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Qui dóna consell [...] forçat és que hi pose el seu* (CCXXIX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Entre amichs no y cal tovalla* (CCXXIX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *No sabeu vós que moltes voltes s'esdevé que qui mal consell creu no pot ésser que alguna volta no li'n vinga dan e desonor?* (CCXXIX; ESCRIVÀ)
- *Sens poder, senyoria poc val* (CCXXIX; ESCRIVÀ)
- *Qui promet, en deute es met* (CCXXX; MOLL, ESCRIVÀ)
- *No és home en lo món que sia animós en armes que no sia temerós* (CCXXXI; ESCRIVÀ)
- *Que en temps de adversitat los parents e amichs tornen enemichs* (CCXXXIII; ESCRIVÀ)
- *A un plaer, cent dolors ne aconsegueix hom* (CCXXXIII)
- *Neguna dona no pot ésser dita sàvia qui no tingua honesta la lengua* (CCXXXV)
- *La fama és senyal de la bondat de la persona* (CCXXXV; ESCRIVÀ)
- *No vullau que pensen [...] que yo sia cresol de carnicer, que faça lum a altri e que creme a mi mateixa* (CCXXXVI)
- *Lo major mal fa cessar lo menor* (CCXXXVI; ESCRIVÀ)
- *Qui ha fet lo mal, que-n porte la pena* (CCXXXVI)
- *Pertany-se dels hòmens virtuosos haver paciència en llurs adversitats, que allí són coneguts* (CCXXXVII; ESCRIVÀ)
- *Negú no és stat creat que no haja errat* (CCXLIII; MOLL, ESCRIVÀ)

- *Amor no accepta noblesa, ni llinatge, ni egualtat* (CCLVI; ESCRIVÀ)
- *El qui erra, pena mereix* (CCXLVI; ESCRIVÀ)
- *Amor que prest és venguda molt prest és perduda* (CCLVI; MOLL, ESCRIVÀ)
- *La bona companyia feta entre dos, se deu blanamant concordar en fets e en dits e en virtuoses obres* (CCLXVI)
- *Vos porien molt prometre e poch donar, e del blanch vos farien groch* (CCLXVII)
- *Tot lo que luu no és or* (CCLXXVIII; LEGUIEL, MOLL, ESCRIVÀ)
- *¿E no sabeu vós que après de l'aspre e fred matí ve lo bell sol?* (CCLXXXVIII; ESCRIVÀ)
- *Les coses noves solen més plaure e ab més esforç executar que les molt vistes* (CCXCIII; ESCRIVÀ)
- *Lo que hom no té se sol ab major afecció desijar que lo que hom posseeix* (CCXCIII; ESCRIVÀ)
- *Neguna cosa no és tan delitosa que per llong no us torn enujosa* (CCXCIII; ESCRIVÀ)
- *Tant vos aprofitaria com fer un clot en l'arena, e ab un anap foradat buidar tota l'aigua de la mar* (CCXCVI; CASANOVA)
- *Aquella cosa és perduda sens dolor que sens amor és posseïda* (CCXCIX)
- *Més val de dos mals pendre lo menor* (CCXCIX; ESCRIVÀ)
- *Tard és vist que de foll navegar se puga atènyer segur viatge* (CCCI; ESCRIVÀ)
- *Obra és de cavallers una volta ésser vençuts e altra vencedors* (CCCIV; ESCRIVÀ)
- *Per què la senyoria tua laura en arena?* (CCCIX)
- *Tart s'esdevé lo que hom desija, ans sempre lo contrari se demostra* (CCCX; ESCRIVÀ)
- *Sovint se veu en les batalles que los menys vencen los més, e los flachs als forts* (CCCX)
- *La llengua és estrument ab lo qual cascú condueix en dir lo que vol* (CCCXVI; ESCRIVÀ)
- *Més honor se fa lo qui perdona a son enemic que aquell qui el mata* (CCCXVII; GUIA)
- *No pot ésser que qui usa la guerra, per moltes vegades que pren, que alguna volta no sia pres* (CCCXVIII; ESCRIVÀ)
- *Lo cavaller que no ajuda, e lo capellà que no dóna, e lo jueu qui no presta, e lo pagés qui servitud no fa, no valen res tots aquests* (CCCXX; LEGUIEL, ESCRIVÀ, CASANOVA)
- *Més te val ésser bon scuder que mal cavaller* (CCCXXI)
- *Lo que no volríeu per a vós, no deuríeu desijar per altri* (CCCXXIII)
- *Qui sovint en armes va, y dexa la pell o la y dexarà* (CCCXXV; MOLL, ESCRIVÀ)
- *Les paraules són senyals ab los quals nostres intencions se mostren* (CCCXXV; ESCRIVÀ)
- *Lo matrimoni que per força és atorgat no val res* (CCCXXX; ESCRIVÀ)
- *Qui en batalla entra en desordre, fugint se n'ix* (CCCXLVIII; ESCRIVÀ)
- *Les coses de mal principi tard o nunca poden finir bé* (CCCXLIX; ESCRIVÀ ESCRIVÀ, GUIA)
- *Més honor li és que si cent voltes lo feia morir* (CCCLI; GUIA)
- *Així com fa aquell qui furta lo bou e dóna les cames per amor de Déu* (CCCLIV; LEGUIEL)
- *Com de donar sia acostumat* (CCCLIV; MOLL, GUIA)
- *Més estime la glòria que la pecúnia* (CCCLIV; GUIA)
- *Car, a qualsevulla part que tastes la mar, salada la trobaràs* (CCCLV; LEGUIEL)
- *Te'n pren axí com lo ferrer, que, si no us crema la roba, dóna-us enuig ab lo fum* (CCCLVIII)
- *A tu te'n pren axí com fa a la abella qui porta la mel en la boca e lo fibló en la coha* (CCCLXI; CASANOVA)
- *Lla hon amor no ha, no y pot haver recort* (CCCLXVI; ESCRIVÀ)
- *Lo vincte de la sang, qui no es pot tornar aigua* (CCCLVII; GUIA)
- *Aquell no té verdadera amor qui no la mostra al obs* (CCCLXII; CASANOVA)
- *Gran injúria és feta al donador quant lo do és recusat* (CCCLXXVII; ESCRIVÀ)
- *Virtut no pot ésser adquirida ne l'ome pot ésser virtuos sens amor* (CCCLXXXVIII)
- *Les coses no conegudes no poden ésser amades* (CCCLXXVIII)
- *Cascuna cosa ha son temps* (CCCLXXVIII)
- *Qui troba ver amic, troba tresor* (CCCLXXVIII; ESCRIVÀ, CASANOVA)

- *Lo do graciós declara amistat e la promptitud del do manifesta la voluntat del ordenador* (CCCLXXVIII; GUIA)
- *Aprés la nit ve lo dia, e après lo núvol lo bell sol* (CCCLXXX; Leguiel)
- *Allà hon no ha culpa, no y fretura perdó* (CCCCXV; Leguiel, CASANOVA)
- *Valia més morir com a cavallers que no deixar-se pendre com a moltons* (CCCCXXI; GUIA)
- *Negú fiar no deu en les mundanes prosperitats perquè al millor punt defallen* (CDXXIX; ESCRIVÀ)
- *Lo temps perdut no es pot cobrar* (CDXXXV; ESCRIVÀ)
- *Los combats d'amor [...] no ab força, mas ab ginyosos afalacs e dolços engans s'atenyen* (CCCCXXXV; GUIA)
- *Moltes vegades cau la pena sobre aquell qui la tracta* (CDXXIV; ESCRIVÀ)
- *Miserable cosa és haver temor de ço que hom no espera haver res* (CDLXXV; ESCRIVÀ)

6. Marques d'inserció

Tal com ja hem assenyalat prèviament, les marques d'inserció són l'instrument discursiu de què se serveix Martorell per tal d'introduir les parèmies; val a dir que el primer a observar-les fou MOLL 1934, tot i que la terminologia és moderna. Habitualment, les parèmies tan sols apareixen al mig del discurs del narrador o en boca d'un personatge sense cap tipus d'introducció particular;⁷ tanmateix, en algunes ocasions Martorell emprà recursos com ara els següents:

- a) Conjuncions o locucions conjuntives causals: *car, per què o per sò com*.
- b) Estructures discursives que impliquen l'opinió personal de qui parla: *só de parer que, parau bé sment en lo que us diré, e dir-vos he per què, e par-me que, a mi és semblant que, no saps tu bé que, al parer meu, me fon respost, dich que, sàpia que, vos donam de consell, yo bé sé que, mas pensa que, etc.*
- c) Estructures discursives que donen a entendre per si mateixes que estem davant de parèmies: *e legim que, bé és veritat l'exemple vulgar qui diu, car sentència és comuna que, e per ço se diu que, e per ço se diu aquell refrany vulgar, com*

⁷ En qualsevol cas, es podria parlar del recurs a vocatius o a partícules com ara «dix», que introdueixen l'opinió d'un personatge però que no són ben bé marques d'inserció.

sabuda cosa és que, car dien en Calàbria, aquell grosser parlar que diu, axí com diu lo proverbi, e de açò ve lo que-s diu, tostemps he vist que, tostemps he hoït dir que, e per ço se diu en la nostra terra hun exemple vullgar, car diu lo bon exemple verdader que, etc.

7. Freqüència d'ús de les parèmies

Hem obtingut els percentatges d'aparició de parèmies en el *Tirant* a partir de l'estructuració tradicional de la novel·la en 5 parts, cosa que ens ha permés de copsar si hi ha, segons quins fragments, la mà d'un Martorell popularitzant o la mà d'un Galba alèrgic a l'ús de refranys, proverbis, etc. El total de parèmies localitzades és de 247, quantitat que representa el 100 %; en aquest sentit, la distribució queda així:

1a part (capítols I-XCVII): 28 parèmies (11,5 % del total)
2a part (capítols XCVIII-CXIV): 30 parèmies (12,4 %)
3a part (capítols CXV-CCXCVI): 142 parèmies (58,7 %)
4a part (capítols CCXCVII-CDVII): 35 parèmies (14,5 %)
5a part (capítols CDVIII-CCCCLXXXVII): 7 parèmies (2,9 %)

Vists els resultats, cal concloure que no hi ha cap desequilibri ostensible en la distribució de parèmies llevat, tal vegada, de la quart part.⁸ No podem establir, però, cap mena de relació entre aquest fet i la suposada irrupció de Galba car no hi ha cap canvi sobtat de freqüència entre els capítols citats per MOLL 1934 o ESCRIVÀ 1992 i els immediatament previs: més concretament, observem que, després del capítol 325, punt a partir del qual MOLL 1934 assenyala la mà d'un Galba menys atent a la paremiologia que Martorell, encara hi trobem 27

⁸ Òbviamment, si tenim en compte la diferent quantitat de capítols per a cada fragment.

parèmies; i després del capítol 350, punt des del qual ESCRIVÀ 1992 indica una baixada abrupta de paremiologia, 20.

8. Conclusions

La quantitat total de parèmies tirantianes oscil·la al voltant de les 240, per damunt, doncs, de la xifra de 200 assenyalada per GUIA 1995. No obstant això, creiem que seria convenient de repassar l'aplec paremiològic ací presentat a la llum de la comparança amb altres clàssics valencians del XV: d'aquesta manera, podríem comprovar si algunes de les parèmies que incloem ací ho són de veres o si responen, més aïna, a sentències d'autor; en qualsevol cas, les parèmies dubtoses es troben en la frontera entre fraseologia popular i estil d'autor, és a dir, no deixen d'ésser exemples relacionables amb els refranys, proverbis, etc. tradicionals.

La distribució parèmica és força equilibrada al llarg de la novel·la, fet que ens posa sobre la pista d'una autoria única⁹ i que desmunta la idea d'un Martorell popularitzant enfrontat a un Galba allunyat de la sensibilitat fraseològica.

9. Bibliografia

- CASANOVA, EMILI (1994), «Llengua popular i col·loquial al *Tirant lo Blanch*», en *Miscel·lània Joan Fuster*, v. VIII, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 119-138.
- CONCA, MARIA (1997), *Paremiologia*, València, Universitat de València.
- ESCRIVÀ, VICENT (1992), «Els refranys en el *Tirant lo Blanc*», en *ELLiLC (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes)*, XXIV (=Miscel·lània Jordi Carbonell, 3), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 21-42.
- GUIA I MARÍN, JOSEP (1995), «Introducció a la fraseologia del *Tirant*», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 20, pàgs. 129-142.

⁹ Almenys d'inici: una altra cosa és que algú —alguns— hi ficaren mà en el transcurs de temps que va des de la mort de Martorell fins a la primera edició del *Tirant*.

MARTORELL, JOANOT (2004), *Tirant lo Blanch*, ed. a càrrec d'Albert G. Hauf i Vicent J. Escartí, València, Editorial Tirant lo Blanc.

MOLL, FRANCESC DE BORJA (1934), «Els refranys del *Tirant lo Blanch*», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 15, pàgs. 169-172.

OXFORD UNIVERSITY COMPUTING SERVICE (1988), *Micro-OCP*, Oxford, Oxford University Press.